

Марияна ПАРЗУЛОВА

Университет „Проф. д-р Асен Златаров“, България

ОНИМНИ СЛЕДИ ОТ БЪЛГАРИТЕ В БАХЧИСАРАЙ (КРИМ)

Mariyana PARZULOVA

“Prof. D-r Assen Zlatarov” University, Bulgaria

ONYM TRACES OF THE BULGARIANS IN BAKHCHISARAY (CRIMEA)

The purpose of the study is the onymy (oikonymy, ethnonymy, oronymy, toponymy, castelonymy, hydronymy, etc.) of the city of Bakhchisaray, located in the territory of the Crimean peninsula, which proves that for centuries there, lived many tribes and nations. Bulgarians who were deported in 1944 to distant parts of the former USSR moved to this territory during the Russo-Turkish wars in the 19th century, and in the 1990s began to return to Crimea. Today in Bakhchisaray our compatriots continue to live, as evidenced by some anthroponyms, eortonyms and others.

Ключови думи: Кримски полуостров, българи, антропоними, топоними, етноними.

Keywords: Crimean peninsula, Bulgarians, anthroponyms, toponyms, ethnonyms.

Бахчисарай е град на Кримския полуостров, някогашна столица на Кримското ханство. Намира се в южната част на полуострова, в живописната долина на реката Чурук Су (приток на Кача), на 30 км от Симферопол. Населението му през 80-те години е било 24,100 жители (Ковтун 1990: 136–137), а според преброяването през 2001 г. – 92, 541 души.

Със своята природа и исторически забележителности градът е привличал в миналото вниманието на много държавници, художници, писатели. Екатерина Велика и австрийският император Йозеф II са били очаровани от града и най-вече от Ханския дворец. И. Левитан, Ал. В. Куприн, Н. К. Жаба, И. Ив. Машков и др. изобразяват на платната си малките улички, къщички и жители на Бахчисарай, а А. С. Пушкин му посвещава стихотворението си „Бахчисарайският фонтан“.

Интересът ми към това кримско селище бе свързан с българското присъствие там още през 2006 г., когато за първи път бях в Крим и проучвах всички селища с някогашно и сегашно българско население, а резултатите от своите теренни и кабинетни наблюдения публикувах по-късно в две книги (Парзулова 2007, 2010).

Информаторът ми в Бахчисарай бе Владимир Петрович Демидов – председател на местната българска организация. За осъществяване на контакта с г-н Вл. Демидов и с други българи ми съдейства Асоциацията на българите в Одеса, на която съм безкрайно благодарна.

След проучване на архивни документи и литература по посочения въпрос, установих, че за българите в този град има оскъдни данни: българи са живели през 50–60-те години на XIX в. За това свидетелства информация, свързана с българина търговец *Каракаш*, оказал помощ със стоки на руските войски по време на Кримската война (Маркевич 1994: 100–101). През 1939 г. българите в Бахчисарайският район са били 204 души (Крим 1988: 71), т. е. няколко години преди депортацията им в далечни краища на бившия СССР.

След изселването на българите от Крим по заповед на Й. В. Сталин през 1944 г., подобно на немци, гърци и татари, за тяхното пребиваване на тази територия почти не се е споменавало. Следователно българското присъствие някога на полуострова тенденциозно се е укривало от апологетите на социализма. Целта вероятно е била след процеса на изселване на българите в Казахстан, Таджикистан, Башкирия и т.н. да не се направи писмено достойствие е съществуването някога на този народ.

Едва в края на 80-те и началото на 90-те години на XX век, когато е започнало масово завръщане на депортираните народи в Крим, се появява информация за наличие на българи в различни селища на полуострова, в това число и в Бахчисарай. Съгласно данните на МВД на Крим на 01.01.1997 г. в Бахчисарайския район са регистрирани 59 българи, а по данни на преброяването през 2001 г. в Бахчисарайски район живеят 64 българи.

Съдбата на българите в Бахчисарай е подобна на съдбата на другите кримски българи. Повечето от потомците на нашите сънародници, родени и израснали в депортация, не знаят български език. Това се обяснява с факта, че „в сложните условия на живот на родителите, изпитвайки страх за децата си, те са разбирали, че заради клеймото, сложено върху тях като социално опасни, те могат да нямат достъп до образование и да бъдат подложени на унижение от страна на връстниците си. Родителите се стараели да не обучават децата си на български език и при възможност са сменяли българските фамилии на децата си с руски, белоруски и др. (в случаи на междуетнически бракове)“ (Кляус 2019: 64). По-долу представям антропонимията на българите в Бахчисарай.

До 2014 г. АР Крим се числи към Украйна и българите там, както и всички останали народи, са украински граждани, а след присъединяването на Крим към Руската федерация – са граждани на Русия. Редица промени са настъпили оттогава в живота на българите.

В Бахчисарай до 2014 г. българите са имали организация (рус. Общество болгар) с председател *Владимир Петрович Демидов* (етнически българин, чиито имена не свидетелстват за българския му произход), за когото споменах по-горе. Целта на организацията, както и на другите организации в селищата с българско население е била изучаване на българския език и възраждане на българските традиции и обичаи. Днес, за съжаление, тя не съществува.

Българите от Бахчисарай са вземали участие в организирането на фестивала „Български срещи“ (рус. Болгарские встречи) и са упоменавани във в. „Извор“, печатан на руски и български език. За тях се е разказвало и в телевизионното предаване „Български срещи“, което вече не функционира.

Днес официалните държавни езици на Крим са руски, украински и кримскотатарски. Дадено е право на малцинствата, живеещи на територията на Крим, да изучават родния си език по 1 час седмично в училище. Статистиката сочи, че български език се изучава след 2018 г. само в един град – в Стари Крим (в училище №3) (Кляус 2019: 65).

Според едно изследване на руски учени днес кримските българи се сблъскват с редица проблеми, които се дължат на много причини. Едни от тях са външни – от страна на западните страни съществува „пълна блокада“ на информация за техния живот. Освен това България е престанала да оказва методическа и финансова помощ на неделните училища, съществували до 2014 г. От вътрешните причини особено съществена е тази, че предаването „Болгарские встречи“, което се е излъчвало по Първи кримски телевизионен канал през 2018 г. е било закрито, а на негово място се появява проектът „ЕтноКрым“, разказващ за всички народи на Крим (Кляус 2019: 65). С други думи, няма реални условия да се слуша и изучава български език.

Представените по-долу кратки исторически бележки и онимията на Бахчисарай имат единствено за цел да докажат, че тази територия винаги е била населявана от много и различни племена и народи, а сред тях е имало и има българи, които независимо от тежката си участ до днес са запазили българското си самосъзнание. Считаю, че този факт е важен и той трябва да бъде упоменат, защото историята на тези и всички останали кримски българи е част от нашата история, от историята на България.

Преди да започна анализа на бахчисарайската онимия, искам да направя едно уточнение: за онимите, чиято етимология е свързана с езика на кримските татари, съм давала бележка *кр. татар*, т.е. така, както е отбелязано в ползваните от мен източници. В руската научна литература и в медиите има различни варианти на изписване: *кримско-татарски* и *кримскотатарски* език, респективно *кртатар.*, *кр. татар.* и *кр.-татар.* За правописа на сложната дума има специално писмо от Института за руски език от 2020 г., според което думата се изписва без тире, т.е. *кримскотатарски* (Институт 2020).

История. В Бахчисарай и околностите има следи от живот на скити, таври, алани и гърци.

След образуването на Кримското ханство през втората половина на XV век хан Хаджи Гирей е пренесъл своята резиденция от Солхат (Стари Крим) в Кирк Ер. В долината е основана нова столица Бахчисарай с популярно значение ‘дворец в градината’. За първи път този град се упоменава в грамотата на кримския хан Менгли Гирей.

Бахчисарай е бил строен от местни майстори, от руски пленници – каменоделци, от дърворезбари. В обзавеждането са участвали майстори от Иран, Италия, Турция (История городов 1974: 187).

Етнонимия: в Бахчисарай живеят 85 националности, сред които *украинци, азербайджанци, арменци, белоруси, българи, грузинци, евреи, караими, кримски татари, молдовани, мордва, литовци, латиши, немци, осетинци, поляци, руснаци, таджики, татари, турци, туркмени, узбеки, цигани, чувашки, естонци.*

Ойконимия:

– *Бада̀тѝд̀н* – от *Ва̀да̀́̀тѝо̀в* – някогашен град на тавро-скитите, съществувал на мястото на днешния Бахчисарай (Кондараки 1875: 57); срв. с иран. *bağadata* ‘от бога дадена’ (Бушаков 2003: 41);

– *Ба̀х̀чѝса̀рай̀* – град в края на XV и началото на XVI в. Там е била ханската резиденция. Столица на Кримското татарско ханство (История городов 1974: 187). Тълкуването ‘дворец на градините’ е неономастично. При В. Никонов (Никонов 1966 : 45) е ‘градина, дворец’. По-скоро *багачи сарай*, срв. *багачи сарай* при киргизите (Лезина и Суперанская 1994: 95) или *сарай* – име на булгари, а след това на волжки булгари (Лезина и Суперанская 1994: 336);

– *Па̀ла̀кѝд̀н* – от *Па̀ла̀́̀кѝо̀в* град на тавро-скитите, съществувал някога на мястото на днешния Бахчисарай (Кондараки 1875: 57). Според В. А. Бушаков (Бушаков 2003: 42) локализира се на мястото на Балаклава или на Усталминското градище, в района на Бахчисарай;

– *Са̀ла̀чѝк̀* – мястото, където е бил ханският дворец, по-късно пренесен в града (Россия 1910: 696). Това е още едно доказателство за неоригиналността на *Бахчисарай*. Деформатив на *Салчък*, Е *салчак* на тувинци (Лезина и Суперанская 1994: 334);

– *Фу̀ла̀ (Чу̀фу̀т̀ ка̀лѐ)* ‘еврейска крепост’. Названието се появява през XVII в. (Россия 1910: 703). Била е колосална извисена крепост с продълговата форма. Град на караимите, втори след Йерусалим. Построен от хан Тохтамиш;

– *Чу̀фу̀т̀ ка̀лѐ с̀ ДЍ Фу̀ла̀:* по Е *фу̀л̀* на племето *усуни* (Лезина и Суперанская 1994: 410); *чу̀фу̀т̀* ‘еврей’, но в случая сякаш конфесионим за *хазари*.

Имена на изчезнали села в околностите на Бахчисарай по Кондараки (Кондраки 1875: ч. 4):

с. *Бадра̀к* – в съседство на скала Бакла; от татар. *бардак* – метатеза по Е *бардак*, запазено при башкирите и то в състава на най-булгарското башкирско племе *табън* (Лезина и Суперанская 1994: 96);

с. *Базарчик* – на р. Алма; от татар. ‘малко пазарче’; всъщност по Е *базарджик*: *пазарджик* на кумани (вж. Балкански, Пазарджик 2005);

с. *Бешуй* – от рус. *пятидомие*; всъщност Е *Беи уй* ‘5 уй’;

с. *Кууш* – В. Х. Кондараки (Кондараки 1875: 176) обяснява с татар. ‘пустота’, а всъщност е по Е *куюш* (Лезина и Суперанская 1994: 275) на казахи и узбеки: *куюш каилъ* и *куюш сансъс*;

с. *Улакль* – В. Х. Кондараки (Кондараки 1875: 176) обяснява с др. тюрк. дума ‘кон за езда’ за място на запад от р. Алма; всъщност е по кр. татар. *улак* ‘малко козле’, срв. със СелИ *Улакль* на урумите във Великоновоселски район.

Срв. име-пилигрим *Улакль*, рус. *Улаклы*: ‘Село на север от Великоновоселковски район; разположено е между р. Волча и нейния ляв приток Сухие Яли. Основано е от гърци-уруми през 1779 г., в голямата си част преселници от кримското село Улаклы.

Улаклы – пренесен от Крим топоним. Сега е трудно да се установи неговият произход. Не предизвиква съмнение само неговата форма: това е топонимизирано прилагателно със суфикс *-лы*. Няма еднозначен отговор каква е неговата основа“ (Отин 2002: 149–150).

Антропонимия:

Ангелов, Гилева, Деева, Денйна, Дилиргийев, Добрев, Желязков, Калелъ (Вельчева), Кәнева, Корчмарь, Никйшенко (Мандйлова), Пяева, Пехова, Плохдй, Прокдпенко, Разказчикова, (Кєрова), Рачев, Стдйков, Тйлиц (Кєрова), Тордева, Тдшева, Турич, Чебдн, Чиков.

ФИ явно са създадени късно под руско влияние. Малкото имена без *-ов, -ев* свидетелстват за времето на преселване от България, когато няма ФИ (1800–1820).

Оронимия:

Ай Пєтри (на Яйла) – връх; в началото на XIX в. на върха още са се виждали руините на средновековен храм (Кондараки 1875: 175). По еклезионим ‘Свети Петър’ на уруми сега изселили се от Крим в Приазовието, срв. *клисе бурун*; стягането *клисе* е на руска почва.

Качйкалєн – остробъгълен планински нос с мощни скалисти склонове от страната на долината на р. *Кача*, приличащо на носа на кораб; в неговите пещери се намирал пещерният манастир *Качи Калєн*. ЮЗ издатина на планината Фицкин Кая Баш (Белянски 1998: 66).

Беше обяснено по нар. етимология като: *качи* ‘проход’ вместо *кечи* и *калєн* ‘невяста’. И. Л. Белянски и др. обясняват с Е *качи* и *калєн* на качинци и

киргизи (вж. Лезина и Суперанская 1994: 228, 222), срв. етнонимния ойконим *Качи*, *Качи баи*, *Гайдар качи* и др. (Бушаков 2003: 126).

Клисе бурун – връх; срв. кр. татар. *килисе бурун*; стягането *клисе* е на руска или българска почва.

Мангун – планина на височина 1800 фунта над морското равнище (Россия 1910: 709). Нар. етимология обяснява по тюрк. *маглюп* ‘разгромен, разбит, претърпял поражение’ – името се е появило сред разгрома на града от турците през 1475 г.; всъщност по Е *мангун* като име на циганите; *мангун*.

Палат горà – обширен планински масив – недалече от с. Аян; името на планината уж е възникнало по метафоричен път – по сходство с палатка (Белянски 1998: 135). Всъщност народноetimологично сближение на Е *полат* с рус. *палат*, срв. бълг. СелИ *Полàтово*.

Шишкò – плосковърхово възвишение със стръмен склон на ЮИ; надолу изглежда като стръмна скала; на нея е оборудвана площадка за оглед. Намира се по пътя Ялта–Бахчисарай на Айпетринската яйла. Скалата е по името на инж. И. С. *Шишкò*, построил този път в края на XIX в. (Белянски 1998: 142).

Топонимия:

Ах бегì – низина; В. Х. Кондараки (Кондараки 1875: 57); дава народна етимология: оттук са започвали *да бягат* ханските войски от руските през 1736 г.; всъщност по *Ах бег*, срв. тур. *Ahi* < араб. *Ahad*;

Ах Хачà – низина; по Кондараки от татар. ‘бял кръст’ – оттук е започвал Бахчисарай; деформатив на *Агач*, тур. *агаç* ‘бряст’ (Кондараки 1875: 57); би могло и за ойконим ‘Стари Сарай’ по Е *сарай*.

Ескì ордà – местност; от татар. *ески* ‘най-старото място, от което са влезли татарските племена в Таврида’ (Кондараки 1875: 58).

Ескì сарàй – местност; (рус. Эски сарай) от кр. татар. ‘стар дворец’.

Кучу̀к ах хачà – местност; от татар. ‘малък бял кръст’; вторично от *Ах ха’а*, вж. *кучук* ‘малък’.

Мамут султàн – местност по името на *Мамут султан* (в района на някогашния Бахчисарай) по ЛИ *Махмуд*.

Спелеонимия:

Бадра̀кские пещèры – по името на селото (*с. Бадрак*), до което са в близост. Изкуствени пещери, изсечени дълбоко в скалите. Народната етимология обяснява с *бардаци*, гърнета’.

Пещерни градове:

Качй̀калèн – 3 от Бахчисарай (вж. за етимологията и семантиката по-горе).

Мангун калѐ – 20 км Ю от Бахчисарай и на 7 км от с. Танково; в центъра между Инкерман и Чуфут кале. Вторично по *Мангун*, вж.

ДИ : *Мангун*, *Манкун Кермен*, *Аргода*, *Ягуд Калеси*, срв. тюрк. *Ягуд Калеса*, *Яхуди еуди* ‘еврей’ – тук е била общината на караимите (Белянски 1998: 88).

В *Мангун калѐ* са:

Аман дерѐ – при В. Х. Кондараки народната етимология от кр. татар. ‘дерето (долината) на милостта’ – в Мангун кале; всъщност деформатив на *Хамам дере* (Белянски 1998: 42)

Атим Чокрак – извор в Мангун кале; от кр.татар. **атим** ‘изстрел, гърмеж’ и **чокрак** ‘извор’, ‘гърмящ извор’ (Бушаков 2003: 81); всъщност е по *ЛИ Атем* : *Атим*.

Баба Кая – възвишение в Мангун кале. По кр. татар. *баба кая* ‘скала, която прилича на баща’, такива имена са обикновено за две скали, като втората е оприличена на дете: тур. *Çosik kaya* ‘Детето’. Там има четири издатини: *Чан бурун* (камбанен нос; камбанен връх); *Чуфут чагиран* (привикване, извикване на жидовете); *Махнели* или *Манели* (звучен или ехов); *Елли бурун* (ветрен).

Табан – В. Х. Кондараки дава народната етимология от тур.-татар. ‘подметка’ – започва от *Чафут чагиртан бурун* и достига до *Чан бурун*; всъщност е по Е на булгари *табън*, вж. в ч. „Етнонимия“ при булгари.

Мангун кале през XIV в. става център на неголямото княжество **Феодоро** по името на един от византийските князе, идващи по тези места от Константинопол.

Фулà (Чуфут калѐ) – 3,5 И от Двореца музей, след с. Староселье.

Кастелонимия:

Азис – предградие южно от Ах Хачъ на 4-5 км от долината на р. Кача (Россия 1910: 704); по араб. *ЛИ Azis* ‘свети’.

Джингиз Кермен – укрепление по посока от Бахчисарай към Евпатория; по *ЛИ Джингиз* и *кермен* ‘град, крепост’.

Ескѝ юрта (рус. *Эскѝ юрта*) – предградие 3 от Бахчисарай; кр. татар. *юрт* ‘пастирско селище’, срв. още в Крим: *Орта юрт*, *Чечен юрт* (Бушаков 2003: 161).

Киркѐра (Къркѐр, Киркиѐля, Керкѝа) – следи от крепостни съоръжения около Бахчисарай (Кондараки 1875: 149). Явно деформатив на Каркара от *кар-кара* на туркмени.

Мангун (Мангун кале, Манкон, Мажкут), вж. по-горе в пещерни градове.

Мезли ханѐ ‘земен насип’.

Тепѐ Кермен – укрепление на 7 км И от Бахчисарай в живописна местност на плато с конусообразна форма; кр. татар. *тере* ‘връх’ и *кермен* ‘крепост’, т.е. ‘крепостен връх’ (Бушаков 2003: 110).

Топ хая – укрепление; от крим. татар. ‘топ планина, планина като топка’; ДФ на Топ кая, вж. Хъз кум ‘момин пясък’.

Хиз кум ‘моминска крепост’.

Хърк ёром (Хырк ёром) ‘краен квартал’. Явно етнонимно *хърк ером* ‘четиридесет рода *ером*’ с неясна втора част.

Черкѝз Кермѝн – *крепост* по посока от Бахчисарай към Евпатория; от кр. татар. ‘черкезка крепост’ (Бушаков 2003: 110); местните черкези са също кримски татари или ногайци.

Чуфѝт Калѝ – ‘еврейска крепост’ – на 4–5 км от скала Тепе Кермен, вж. по-горе *Ойконимия*.

Ягмурчѝ – съществуват следи от древни укрепления; от тюркс. ‘дъждливо място’ (Бушаков 1998: 158). В Крим – кумански *Е я(ѝ)мурчай*, срв. крим. СелИ: *Ягмурча, Ягмурчи* (Бушаков, цит.).

Хидронимия:

Альмѝ – една от главните реки в Крим. Тя води началото си от сливането на реките Сара Су и Савли Су в Централната котловина и се влива в морето до селището Песчаное; от кр. татар. *алма* ‘ябълка’. При Белянски и др. (Белянски и др. 1998: 24) неточно е представено по *Е алмат* (няма основание за изпадане на крайно *т*).

Чуруѝк су – според народната етимология реката е названа така поради факта, че тя е минавала през града, а от всички дворове са се изливали нечистотии в нея (Кондараки 1875: 57); от кр. татар. ‘гнила вода’; кр. татар. *чурук су* ‘тинеста вода’, често в Тюркската топонимия.

Домонимия:

Ашламѝ Сарѝй – дворец в лявото подножие на Чуфут кале; по МИ Биюк Ашлама (Кондараки 1875).

Кош Дермѝн – воденица до града; кр. татар. *де (ѝ)рмен* ‘воденица’ (Кондараки 1875: 193).

Хѝнскиѝ дворѝѝ – при него има гробище – погребани са само от рода на Чингис хан; тук е и гробът на любимата на хан Крим Гирей (Кондараки 1875).

Фонтанонимия :

Гийѝш Чишмѝ – фонтан; В. Х. Кондараки (Кондараки 1875: 195) обяснява като ‘плачещ фонтан; фонтан на сълзите’: ‘фонтанът напомня на съкрушен от мъка човек; построен от хан Крим Гирей в знак на любов към Делира Бикеч (в стих. на А.С.Пушкин ‘Бахчисарайский фонтан’, където Делира Бикеч е Мария Потоцкая)’.

Магзѝп – фонтан; В. Х. Кондараки (Кондараки 1875: 196) обяснява със ‘златен’, защото е целият позлатен; построен от хан Каплан Гирей.

Еклезионимия:

Биюк джамий – джамия, построена през 1740 г. от хан Селямет Гирей, а по-късно ремонтирана от Крим Гирей през 1762 г. (Кондараки 1875).

Ескй сарай (рус. Эски сарай) – остатъци от джамия (Кондараки 1875); от татар. ‘стар дворец’ или по Е *сарай*, ойконим *Ески сарай*.

Ешил джамий ‘зелена джамия’.

Качй калъдн – пещерен манастир на 9 км Ю от Бахчисарай в долината на р. Кача, срещу с. Баштановка. По Е *качи кален* (киргизи) (вж. Белянски 1998: 60).

Тюрбѐ (Ненекеджам мезары) – параклис в покрайнините на града (Кондараки 1875: 197); кр. татар. *тюрбе* ‘гробница’.

Некрополи:

Ненекеджам мезары, известен под името *Тюрбѐ*. Издигнат е от Тохтамиш хан в памет на дъщеря му – **Ненекеджам ханъм**. Паметникът е във вид на параклис или ротонда, построена в мавритански стил (Кондараки 1875: ч. 15).

ДИ: Тюрбѐ

Мемоаронимия:

Памятник бойцам и командирам Бахчисарайского партизанского отряда – в памет на загиналите в периода 1941–1944 г.

Еортонимия – празниците, отбелязвани от бахчисарайци, са:

Баба Марта;

Георгиев ден, българите го наричат още *Зелень Георги*;

День славянської письменности или *День Кирилла и Мефодия*;

Рождество;

Коляда;

Васильов день.

Название на фестивал:

Фестиваль Болгарские встречи – името е по срещата, която се провежда ежегодно на българи от различни краища на Украйна до 2014 г., а днес – и от Русия. Фестивалът е по инициатива на Кримското републиканско дружество на българите в Симферопол.

Название на тв предаване:

Български срѐщи – телевизионно предаване; излъчва се веднъж седмично на български език до февруари 2018 г.

Название на медия:

Извор – вестник, основан през 1997 г., с главен редактор Людмила Радева.

Като заключение може да се каже, че онимията на Бахчисарай и околностите му свидетелства, че в продължение на векове там са живели таври, татари, киргизи, българи и др., като някои от тях чрез названията на своите племена са оставили следи върху местности, скали, реки, извори и др. Останали са и построените от тях укрепления, джамии и др. Чрез всичко това за бъдещите поколения се разкрива историята на този чудесен край, оказал се по-късно пресечна точка на имперски, национални и др. интереси в различни периоди от развитието си. А българските следи там постепенно избледняват във времето и едва ли след години ще могат да бъдат възстановени напълно!

СЪКРАЩЕНИЯ

араб. – арабски
гр. – гръцки
ДИ – друго име
ДФ – дублетна форма
Е – етноним
З – западно
И – източно
иран. – ирански
кр. татар. – кримскотатарски
ЛИ – лично име
рус. – руски
СелИ – селищно име
тур. – турски
тюрк. – тюркски
Ю – южно

ЛИТЕРАТУРА // BIBLIOGRAPHY

- Балкански 2005:** *Балкански, Т.* Пазарджик и Пазарджишко в светлината на езиковата археология. Велико Търново: Знак'94. [**Balkanski 2005:** *Balkanski, T.* Pazardzhik i Pazardzhishko v svetlinata na ezikovata arheologia. Veliko Tarnovo: Znak'94.]
- Бушаков 2003:** *Бушаков, В. А.* Лексичний склад історичної топонімії Криму. Київ: Інститут сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАНУ. [**Bushakov 2003:** *Bushakov, V. A.* Leksy'chny'i sklad istory'chnoyi toponimiyi Kry'mu. Ky'yiv: Insty'tut sxodoznavstva im. A. Yu. Kry'ms'kogo NANU.]

- Институт 2020:** *Институт* русского языка рекомендует писать “крымскотатарский” слитно. Idel.Realii. 20.02.2020 [**Institut 2020:** *Institut* russkogo jazyka rekomenduet pisat’ “krymskotatarskij” slitno Idel.Realii. 20.02.2020] Online: <http://www.idelreal.org/a/30445390.html>. (06.08.2020)
- История городов 1974:** *История городов и сёл*. Украинской ССР. Крымская область. Симферополь. Киев: Ин-т истории АН УССР. [**Istorija gorodov 1974:** *Istorija gorodov i sjol*. Ukrainskoj SSR. Krymskaja oblast’. Simferopol’. Kiev: In-t istorii AN USSR.]
- Кляус 2019:** *Кляус, М. П.* Болгары Крыма: языковая ситуация в историко-культурном контексте. – В: Перспективы и вызовы языковой политики и языковой ситуации в Крыму. Международный круглый стол (5–6 ноября 2019 г.). Москва. [**Kljaus 2019:** *Kljaus, M. P.* Bolgary Kryma: jazykovaja situacija v istoriko-kul’turnom kontekste. – V: Perspektivy i vyzovy jazykovoј politiki i jazykovoј situacii v Krymu. Mezhdunarodnyj kruglyj stol (5–6 nojabrja 2019). Moskva.]
- Ковтун 1990:** *Ковтун, В. В., А. В. Степаненко.* Города Украины (Экономико-географический справочник). Киев: Выща школа. [**Kovtun 1990:** *Kovtun, V. V., A. V. Stepanenko.* Goroda Ukrainy (Jekonomiko-geograficheskij spravochnik). Kiev: Vyshha shkola.]
- Кондараки 1875:** *Кондараки, В. Х.* Универсальное описание Крыма. ч. 14, ч. 15, ч. 16, ч. 17. Санкт Петербург. [**Kondaraki 1875:** *Kondaraki, V. H.* Universal’noe opisanie Kryma. ch. 14, ch. 15, ch. 16, ch. 17. Sankt Peterburg.]
- Крим 1988:** *Крым многонациональный.* Вопросы. Ответы. Вып. 1, Симферополь: Таврия. [**Krim 1988:** *Krym mnogonacional’nyj.* Voprosy. Otvety. Vyp. 1, Simferopol’: Tavrija.]
- Кримско д-во 2004:** *Кримско републиканско дружество “Паусий Хилендарски”.* Симферопол. Krimsko d-vo 2004: Krimsko republikansko druzhestvo “Paisiy Hilendarski”. Simferopol.
- Лезина 1994:** *Лезина, И. Н., А. В. Суперанская.* Ономастика. Словарь справочник тюркских-родоплеменных названий. часть I и II. Российская АН И-т этнологии и антропологии им. Н. Н. Миклухо-Маклая. Москва. [**Lezina 1994:** *Lezina, I. N., A. V. Superanskaja.* Onomastika. Slovar’ spravochnik tjurkskih-rodoplemennyh nazvanij. chast’ I i II. Rossijskaja AN I-t jetnologii i antropologii im. N. N. Mikluho-Maklaja. Moskva.]
- Маркевич 1994:** *Маркевич, А.* Таврическая губерния во время Крымской войны. Симферополь. [**Markevich 1994:** *Markevich, A.* Tavricheskaja gubernija vo vremja Krymskoј vojny. Simferopol’.]
- Никонов 1996:** *Никонов, В. А.* Краткий топонимический словарь. Москва: Мысль. [**Nikonov 1996:** *Nikonov, V. A.* Kratkij toponimicheskij slovar’. Moskva: Mysl’.]
- Отин 2002:** *Отин, Е. С.* Географические названия крымских греков в топонимии Северного Приазовья. Топонимия приазовских греков. Избранные работы. Донецк. [**Otin 2002:** *Otin, E. S.* Geograficheskie nazvanija krymskih grekov v toponimii Severnogo Priazov’ja. Toponimija priazovskih grekov. Izbrannye raboty. Doneck.]
- Парзулова 2007:** *Парзулова, М.* Крымските българи. Одеса: Друк. [**Parzulova 2007:** *Parzulova, M.* Krymskite balgari. Odesa: Druk.]

Парзулова 2010: *Парзулова, М.* Булгарите и българите в Крим. Езиковаареологическо изследване. Бургас: Димант. [**Parzulova 2010:** *Parzulova, M.* Bulgarite i balgarite v Krim. Ezikovoareologichesko izsledvane. Burgas: Dimant.]

Россия 1910: *Россия.* Полное географическое описание нашего отечества. Под ред. П.П.Семенова-Тянь-Шанского. т. XIV. Новороссия и Крым. 1910, с.990. [**Rossija 1910:** *Rossija.* Polnoe geograficheskoe opisanie nashego otechestva. Pod red. P.P.Semenova-Tjan#-Shanskogo. t. XIV. Novorossija i Krym.].